

rının dört burcundan kuzeye bakanını kendisi inşa ettirdiği için burası Saruca Paşa Burcu diye anılır. Hoca Sâdeddin Efendi'ye göre İstanbul'un fethi için Edirne'de yapılan hazırlıklar arasında onun nezâretinde 300 kantar barutun kullanıldığı büyük bir top dökülmüştü (*Tâcü't-tevârih*, I, 419). Muhtemelen İstanbul'un fethinden kısa süre sonra 857'de (1453) diğer vezirlerle birlikte azledilmiş, tekrar Gelibolu'ya çekilerek 858'de (1454) burada vefat etmiştir.

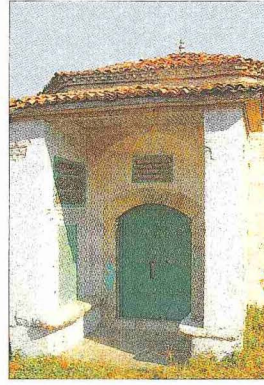
Saruca Paşa'nın Edirne'de kendisi, hatunu ve zevcesi adına olmak üzere üç, Gelibolu'da bir mahalle kurulduğu görülmektedir. Gelibolu'daki imaretinin etrafında gelişen mahallede 879'da (1475) yaklaşık altmış hâne bulunduğu tesbit edilmektedir (*Gelibolu Sancağı Tahrir Defteri*, vr. 3^a). Edirne'de mescid, medrese, imaret ve hamam yaptıran Saruca Paşa'nın Gelibolu'da bugüne ulaşmayan bir cami, medrese ve imaret inşa ettirdiği bilinmektedir. Saruca Paşa medreseye öğrenciler için on sekiz ciltten oluşan küçük bir kitap koleksiyonu bağışlamıştı. Tamirler sonucu geçirdiği bazı değişikliklerle günümüze intikal eden türbesi, paşa hamamı denilen çifte hamamı eserleri arasında yer almaktadır. Gelibolu'da 840'ta (1436-37) yaptırdığı imaretinin 860'ta (1456) Gelibolu şehriyle Şehirköy ve Mesudlu köylerinde, Edirne'de ve Hamza Köşeç köyünde vakıfları vardı. Gelibolu'daki vakıfları arasında bir bezzâzistan, doksan altı dükkân, bir kervansaray, bir hamam bulunuyordu (Gökbilgin, s. 50, 53, 58, 247-252). Âşıkpaşazâde, Gelibolu'daki imaretinden başka Silifke'de bir cuma mescidi yaptırdığından bahsetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

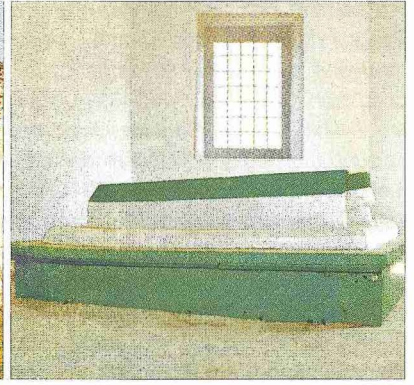
BA, TD, nr. 75, s. 17, 439, 497; *Gelibolu Sancağı Tahrir Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O. 79, vr. 3^a; Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 84, 139, 190; *Oruç Beğ Tarihi: Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007, s. 57-61, 69-71, 75, 77, 78; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 274, 356, 374, 375, 387, 405, 419; Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938, s. 46, 48-49; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 413-414, 447, 461; a.mlf., *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1974, s. 56, 60, 71; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 50, 53, 58, 247-252; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 416, 463, 471, 486-487, 492; Halil İnalık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1987, s. 86-87, 103, 114, 212; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 13; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, İstanbul 1990, s. 294, 340; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, I, 349, 384; Osman Ülkü, "Gelibolu Saruca Paşa Türbesi", *EAÜİFD*, sy. 21 (2004), s. 241-262.

İDRİS BOSTAN

Saruca Paşa'nın Gelibolu'daki türbesi ile sandukası

SARUHAN BEY

(ö. 747/1346)

Manisa merkezli Saruhanoğulları Beyliği'nin kurucusu olan Türkmen beyi (bk. SARUHANOĞULLARI).

SARUHÂNÎ

(bk. MÜNŞİ).

SARUHANOĞULLARI

XIII. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın başlarına kadar Manisa ve yöresinde hüküm süren Türkmen beyliği ve hânedanı.

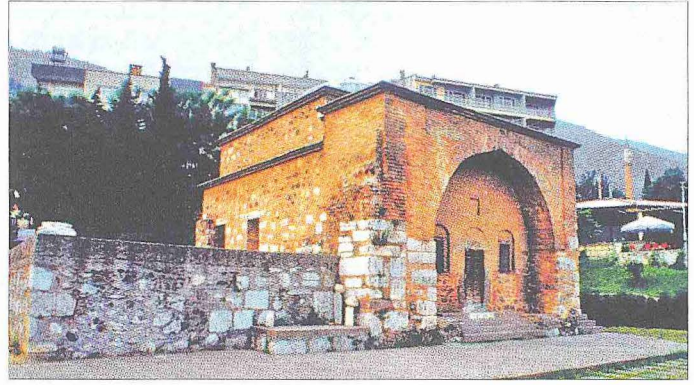
Batı Anadolu uç kesiminde 1290'lı yıllardan itibaren faaliyet gösteren Saruhan Bey tarafından Manisa merkezli olarak kurulmuş olup kurucusunun adıyla anılır. Beyliğin hâkim olduğu topraklar Gediz vadisini ve ovasını içine alır. Beyliğin doğu sınırları kuzeyden güneye doğru Demirci, Borlu, Ilica, Adala ve Kemalîye'den itibaren batıya doğru bugünkü Akhisar, Turgutlu, Manisa, Kemalpaşa (Nif), Menemen ve Ege denizi sahillerine, İzmir körfezinin batı kıyılarından Foçalar'a kadar uzanır. Kuzeyde Karesioğulları, doğuda Germiyan Beyliği ve güneyde Aydınogulları ile komşu olan beylik Batı Anadolu'daki Karesi, Aydın ve Men-teşe gibi denizci Türkmen beylikleri arasında yer alır ve dönemin Bizans ve Latin kaynaklarında daha çok Ege denizi, Adalar ve Trakya'daki akınları ile yaptıkları anlaşmalar dolayısıyla zikredilir.

Çağdaş kaynaklarda ve kitâbelerde Saruhan Bey'in ismi açıkça belirtilmekle beraber menşei konusunda herhangi bir bilgi bulunmaz. XVI. yüzyıla ait vakıf tahrir kayıtlarında babasının adı Alp-Ağı / Alpağı / Alpagu şeklinde gösterilir. İbn Bîbî-

nin *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye* adlı eserini tercüme eden Yazıcıoğlu Ali ve onu takip eden Osmanlı kaynakları, Saruhan Bey'i Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud'un nökerlerinden ve Selçuklu uç emirlerinden biri diye tanımlar. Şikârî'nin *Tarih*'inde ise Moğol ve Selçuklu hükümdarlarının kapıcıbaşısı olduğu, elçilikle geldiği Karamanoğlu Mehmed Bey'in yanında kaldığı rivayeti yer alır. Modern tarihçilerin bir bölümü bu bilgileri esas alırken bazıları, Saruhan Bey'in Türkmen beylikleri arasında başlangıçta en güçlü beylik olan Germiyanogulları'na bağlı bir emir olduğunu, bazıları ise İbn Bîbî'nin bir kaydından hareketle Celâleddin Hârizmşah'ın Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a yenilmesinin ardından 1230 yılı dolayında Selçuklu sultanının hizmetine giren Hârizm emirleri arasında yer alan Saruhan adlı beyle irtibat kurulabileceğini ileri sürer. Bir başka araştırmada ise Manisa bölgesindeki yer adlarından ve bazı maddî işaretlerden yola çıkılarak Saruhan'ın Kıpçak kökenli olma ihtimali üzerinde durulur (Divitçioğlu, sy. 33 [2005], s. 287-297). Bölgede Kıpçak boylarına ait adların Hârizm emirleriyle gelenler yanında Bizanslılar'ın 1250'lerde Trakya'dan getirtip Menderes vadisine yerleştirdikleri, sayıları 10.000'i bulan Kuman / Kıpçaklar'la ilgili olması akla yakın görünür. Ancak Saruhan Bey'i bunlara bağlama konusunda sağlam bir delil yoktur. Bu bakımdan Saruhan Bey'in Selçuklu uç bölgesinde yerleşmiş emirlerden biri olması dışındaki görüşler şimdilik kesinlik kazanmamıştır.

Saruhan Bey, Manisa'yı almadan önce 1300'lerin başında bu bölgedeki bazı yerleri ele geçirmiş ve Batı Anadolu kesiminde önemli bir askerî merkez konumundaki Manisa'yı abluka altına almış olmalıdır. 1302'de Manisa'ya gelen imparatorun oğlu Mikael'in (IX) ordusunu kıştırıp kuşatan Türk kuvvetlerinin Saruhan Bey'e ait olduğu düşünülebilir. Saruhan Bey, 1303 sonlarında Bizanslılar tarafından Batı Anado-

lu'ya sevk edilen Katalan birliğiyle de mücadeleye geçti. 1304'te Katalanlar'ın çekilmesinin ardından abluka siyasetine hız verip bölgenin pek çok yerine hâkim oldu. Ancak güçlü bir istihkâm konumundaki Manisa'yı 710'dan (1310) sonra ele geçirebildi. Buranın kesin alınış tarihi ve nasıl fethedildiği hususunda halk rivayetleri dışında bilgi yoktur. Manisa'nın fetih tarihinin 713 (1313) olarak gösterilmesi de doğrudan çağdaş bir kaynağa dayanmamaktadır. Manisa'nın beyliğin merkezi haline gelişinin ardından Saruhan Bey giderek güçlendi ve bağımsız olma yolunda önemli bir adım atmış oldu. Özellikle denize yönelik akınlarda komşusu Aydınoğulları ile ittifak içinde hareket etmeye başladı. Bu ittifaka zaman zaman Menteşe beyleri de katıldı. Bu sırada Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklar ve taht kavgaları, aralarında Saruhanoğulları'nın da yer aldığı sahil Türkmen beylikleriyle Osmanlılar'ın dahil olduğu kuzeydeki Türkmen beyleri arasında rekabete yol açtı. Bu arada Saruhan Bey, beyliğinin Demirci taraflarını kardeşi Çuga Bey'e, Nif'i ise diğer kardeşi Ali Bey'e vermişti. Osmanlı Orhan Bey'in Bizans'a karşı faaliyetleri dolayısıyla İmparator III. Andronikos, Saruhan Bey ile ittifak yaptı. 1329'da Sakız olayları sırasında gerçekleştiği anlaşılan ittifaka Aydınoğulları da katıldı. Fakat bu ittifak, az sonra bu iki beyliğin Bizans'a ait yerlere yönelik akınları durdurmaya yetmedi. Aydınolu Umur Bey, Saruhanlı birliklerinin de bulunduğu kuvvetleriyle Gelibolu üzerine sefere çıktı (731/1331). Müttefikler Eğriboz ve Semadirek'i yağmaladı (1332). Üç yıl sonra Saruhan Bey'in oğlu Süleyman, idaresindeki gemilerle Umur Bey'in yanında Mora seferine çıktı. Bu mücadeleler sırasında Foça'daki Ceneviz kolonisi Saruhan Bey'in haraçgüzârı oldu. Kaynaklar, Saruhan Bey'in 1334'ten 1346 yılı civarında vefatına kadar Umur Bey, Bizanslılar, daha arkada ise dolaylı olarak Karaman, Germiyan ve Osmanlılar ile olan münasebetlerinin yoğunlaştığına işaret eder. İmparatorluk mücadelesine girişen Kantakuzenos'a oğlu Süleyman Bey idaresindeki kuvvetlerle yardımcı olan Saruhan Bey sefer sırasında oğlunun hummaya tutularak ölümü üzerine (746/1345) ittifaktan ayrıldı. Kantakuzenos'un rakibi İmparatoriçe Anne bu durumdan yararlanıp Saruhan Bey'i kendi yanına çekmek için ona elçi yolladı, fakat heyet Manisa'ya ulaştığında Saruhan Bey vefat etmiş bulunuyordu (747/1346). Onun kırk yılı aşkın hâkimiyeti sırasında Saruhan Beyliği uçta yerini tam anlamıyla

Saruhan
Bey Türbesi –
Manisa

la sağlaştırdığı bölgede önemli bir güç odağı haline geldi ve zengin bir beylik olarak yerini aldı. Nitekim Cenevizli Balaban ve Sivrihisarlı Haydar'dan derlediği bilgileri kullanan çağdaş kaynaklardan İbn Fazlullah el-Ömerî, Saruhan Bey'den övgüyle söz ederek bu memlekete bağlı on beş şehir, yirmi kale, 10.000 atlı asker olduğunu, denizde sürekli gazâ yapan askerlerinin bulunduğunu, Saruhan Bey'in Nif'te oturan kardeşi Ali Bey'in de sekiz şehre, otuz kaleye, 8000 atlıya sahip olduğunu yazar. Öte yandan 733 yılı Ramazan bayramının ilk günü (16 Mayıs 1333) Manisa'ya gelen seyyah İbn Battûta, onu bundan iki üç ay önce vefat eden oğlunun türbesinde hanımıyla birlikte dua ederken bulmuş ve onunla görüşmüştü. Saruhan Bey'in bu sırada ölen oğlunun kimliği meçhuldür. Kaynaklardaki bilgilere göre adları bilinen oğulları Süleyman, İlyas, Orhan, Devlet Han ve Timur'dur. Kendisi hayattayken Timur ile Süleyman vefat etmiş, yerine oğlu İlyas geçmiştir.

Ulu bey sıfatıyla babasının yerini aldığı anlaşılan Fahreddin İlyas Bey dönemi hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Onun babasının siyasetini izlediği ve imparatoriçe ile yapılan ittifaka bağlılık gösterdiği bilinmektedir. Ancak 1346 Temmuzunda Trakya'ya geçen Saruhanlı askerler Umur Bey'in devreye girmesiyle taraf değiştirip Kantakuzenos'un yanında yer aldılar ve etraflı yağmalayıp geri döndüler. Kaynaklarda bu tarihten sonra Saruhan kuvvetlerinin Trakya'daki faaliyetleriyle ilgili bilgiye rastlanmaz. Bunun sebebinin Umur Bey'in ölümünden kaynaklandığı söylenebilir. Artık Saruhanoğulları bir tarihte Karesi Beyliği'ni ilhak siyaseti başlatan Osmanlılar'la, diğer taraftan İzmir'e iyice yerleşen Latince'lerle karşı karşıya kalmıştı. Bu durum onların denize yönelik akın faaliyetleri ve ticaretleri açısından olumsuz sonuçlara yol açtı. Üstelik İlyas Bey, Osmanlı şehzadesi Halil'in Foçalı korsanlar tarafından kaçı-

rılması ile (756/1355) başlayan olaylar sırasında iyi bir siyaset izleyememişti. İlyas Bey, Halil'i kurtarmak için birlikte harekete geçen Bizans-Osmanlı kuvvetlerine destek vererek Foça kuşatmasına katıldı; ancak Bizans kaynaklarına göre firsattan istifade edip imparatorun yakalama planları yaptırdığı için durumdan haberdar olan imparatorun kurduğu tuzağa düştü. Ziyafet için imparatorun bulunduğu gemiye giren İlyas Bey rehin alındı ve ancak hanımının ödediği fidye ve çocuklarından bazılarının rehine olarak verilmesi sonucu kurtulabildi. Bu durumun onun üzerinde ne gibi bir tesir yaptığı bilinmemektedir. Muhtemelen bu olayın etkisiyle tahttan çekilmiş veya bir süre sonra vefat etmiş, yerine oğlu İshak Bey geçmiştir. Çağatay Uluçay onun 759 (1358) yılında vefat etmiş olabileceğini, İshak Bey'in de yine bu tarihte Saruhan tahtına çıktığını yazarken (İA X, 241) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlyas Bey'e ait 764 (1362-63) tarihli bir paradan söz eder ve İshak Bey'in bu tarihte ulu bey olduğunu bildirir (*Anadolu Beylikleri*, s. 87). Bu durum İlyas Bey'in oğlu lehine tahttan çekilmiş olma ihtimalini de hatıra getirir.

Muzafferüddin İshak Bey'in hükümrانlığında Saruhan Beyliği en parlak dönemini yaşadı. Özellikle beylik merkezi Manisa bu zaman diliminde önemli imar faaliyetlerine sahne oldu. İshak Bey, saltanatı müddetince giderek güçlenen Osmanlılar'a karşı mutedil bir siyaset izlemeyi tercih etti. I. Murad'ın oğulları Yâkub Çelebi ile Yıldırım Bayezid'in sünnet düğünlerine ve Yıldırım Bayezid'in Germiyan beyinin kızıyla evlenme merasimine davet edilince bu düğünlere çeşitli hediyelerle birlikte elçisini yolladı. Ancak Karamanoğulları ile de münasebetlerini iyi tutmaya çalıştı. Verdiği bilgilerin güvenilirliği tartışmalı olan Şikârî'ye göre 1360'lı yıllara doğru Karaman Beyi Alâeddin uç beyleri üzerinde nüfuzunu arttırma çabası içine girerek Sa-

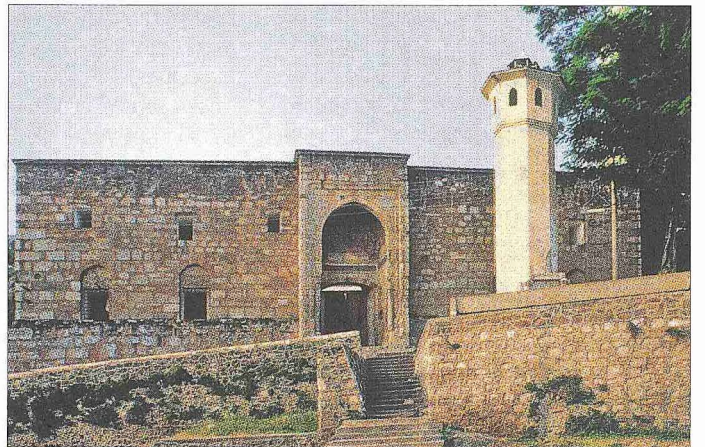
ruhanogulları'nın dahil olduğu uçtaki Türkmen beyliklerini kendisine bağladı. Hatta bizzat kendisi Kütahya'dan sonra Saruhan iline geçip burada büyük bir merasimle karşılandı. Bu sırada Saruhanoğlu çeşitli hediyeler takdim ederek ondan hüccet aldı (*Karamanoğulları Tarihi*, s. 64). Yine Şikârî Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe beylerinin yılda bir defa gelip üç gün Lârende'de kalarak tâbilik bağlarını teyit ettiklerini söyler. Bu bilgilerin doğruluğu ve kronolojisi şüpheli olmakla birlikte Karamanoğulları'nın 1367'deki Gorigos seferine, aralarında Saruhan askerlerinin de bulunduğu bütün uç bölgesindeki Türkmen beylik kuvvetlerinin katıldığı bilinmektedir. Bu katılım için Memlûk Sultanlığı'nın devreye girdiği, diğer beylerle birlikte İshak Bey'e de 767 Şevvalinde (Haziran 1366) bir mektup gönderildiği Kalkaşendî tarafından bildirilir (*Şubhu'l-a'sâ*, VIII, 16-19). Bu arada İshak Bey'in Mevlevîliği benimsediği, "Çelebi" unvanını kullandığı, Manisa Ulucamii ve Külliyesi'nin inşaatını başlatırken (768/1366) yine şehre hâkim mevkide bir mevlevîhâne yaptırdığı (770/1368-69) görülmektedir. Bu imar hareketleri Karamanoğulları ile olan münasebetlerin yoğunlaştığı döneme rastlamaktadır. Mimari eserlerin inşası beyliğin ekonomik gücüyle bağlantılı olup bunun kaynakları kısmen deniz akınları ve daha çok Latinler'le yapılan ticaretti. Ayrıca Manisa'nın bu sıralarda esir ticaretinin merkezi haline geldiği tesbit edilmektedir (Zachariadou, s. 161). Manisa ve yöresindeki imar faaliyetleriyle dikkati çeken İshak Bey'in, Orhan b. İshak adına Manisa'da darbedilmiş 780 (1378-79) tarihli bir paranın mevcudiyetinden hareketle söz konusu tarihte vefat ettiği ve yerine adı bilinen iki oğlundan Orhan Bey'in geçtiği ortaya konulmuştur. İshak Bey'in Manisa'da yaptırdığı külliyenin müştemilâtının son parçaları da aynı tarihi taşımaktadır (Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 127-128).

Orhan Bey'in Saruhan tahtına çıkışı muhtemelen kardeşi Hızır Bey / Hızır Şah'ın muhalefetine yol açtı. 1380'lerden itibaren yaklaşık on yıllık bir dönem karışıklıklar içinde geçti. Bu dönemde I. Murad'ın beylik üzerindeki nüfuzu daha da arttı. Hatta 1389'daki Kosova savaşına Osmanlı vasalı olarak Saruhan askerleri de katılmıştı. Bu sırada veya hemen sonrasında Saruhan tahtında Hızır Bey'in oturduğu bilinmektedir. Nitekim vakıf kayıtlarında Hızır Şah'ın 791 (1389) yılında babasının mülkünü "mukarrer" tuttuğuna dair bir bilgi vardır (BA, TD, nr. 398, s. 9). Ayrıca Ko-

sova savaşının ardından Osmanlılar'a karşı Karamanoğulları'nın liderliğinde kurulan ittifaka Saruhanoğulları da katılmıştı. I. Murad'ın yerine tahta geçen Yıldırım Bayezid 791-792 (1389-1390) kışında giriştiği harekât sırasında Manisa'ya geldiğinde Hızır Şah onu karşılayarak şehri Osmanlılar'a teslim etti. Bu durum Karamanlılar'la ittifak yapan beyin Orhan Bey olduğunu, Yıldırım'ın harekâtı esnasında bir şekilde tahtı elde eden Hızır Şah'ın Osmanlı yanlısı bir siyaset izlediğini hatıra getirmektedir. Yıldırım Bayezid, Manisa'yı kendisine bırakan Hızır Şah'a Demirci, Kemaliye, Kayacık taraflarında mülk verdi. Belki de bu sebeple Hızır Şah, Osmanlı vakıf kayıtlarında Hızır Paşa diye anılır. Bu sırada Orhan Bey'in durumu hakkında bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda İznik veya Bursa'ya sürülen beyler arasında gösterilen Saruhanoğlu'nun Orhan Bey olduğu belirtilirse de böyle bir sürgünün yapıp yapılmadığı şüphelidir. Aslında Orhan Bey'in Timur'a sığınan beylerin içinde yer almış olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

Yıldırım Bayezid'in Saruhan bölgesindeki idaresi Manisa merkez olmak üzere nisbeten dar bir alanı kapsıyordu. 1390-1402 yılları arasında Saruhan ilinin meselâ Demirci, Nif gibi kısımlarında bey ailesi mensuplarının varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir. Manisa merkezli Osmanlı idarî biriminin başına ise Yıldırım Bayezid'in oğlu Ertuğrul ve ardından Süleyman Çelebi getirilmişti. Bu dönemlerde Saruhan yöresinde Osmanlı idaresine karşı Orhan Bey'in öncülüğünde bazı faaliyetlerin yapıldığı, bölge halkının ona sempatiyle baktığı düşünülebilir. Nitekim 1402 Ankara Savaşı'nın ardından Anadolu Türkmen beylikleri yeniden ihya edilirken Orhan Bey, Timur'un desteğiyle Manisa'ya gelip 17 Ağustos 1402'de beyliğin başına geçti. Böylece Saruhan

Beyliği on iki yıllık bir aradan sonra yeniden kurulmuş oluyordu. Fakat Orhan Bey bu ikinci saltanatı sırasında aile üyelerinin diğer fertleriyle geçinemedi ve özellikle Hızır Şah'ın muhalefetiyle karşılaştı. Bir süre sonra Orhan Bey bertaraf edildi ve Saruhan tahtına yeniden Hızır Şah geçti (806/1404). Onların mücadelesini muhtemelen Osmanlı tahtı için mücadele eden Yıldırım Bayezid'in oğullarına verdikleri destek belirlemişti. Özellikle bölgede Aydınolu Cüneyd Bey'in faaliyetleri etkili oldu. Osmanlı kaynaklarına göre Hızır Şah, Cüneyd Bey ile birlikte hareket etti ve Osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi'yi destekledi. Belki de onların yardımıyla kardeşi Orhan'ı tahttan indirmişti. Nitekim Çelebi Mehmed, bu bölgeye geldiğinde 808 (1405-1406) civarında Manisa'ya girip rakibini destekleyen Hızır Şah'ı ortadan kaldırdı. Böylece Süleyman Çelebi-Cüneyd Bey ve Hızır Şah ittifakının önemli bir ayağını yok etmiş oldu. Fakat 1407'de Süleyman Çelebi'nin sıkıştırması üzerine Bodrum Kalesi'ne sığındı. Bu sırada Saruhan iline kimin hâkim olduğu belli değildir. Eğer Orhan Bey hayatta ise Süleyman Çelebi'ye muhalefeti sebebiyle kaçmış olabilir ve bu bakımdan onun tahtı üçüncü defa ele geçirmiş olması ihtimali ortadan kalkar. Bu son derece karışık ortamda İshak Çelebi'nin bir diğer oğlunun daha adına rastlanmaktadır. Bu zat 814 (1411) tarihli bir bakır sikkesi bulunan Saruhan b. İshak'tır. Onun istiklâl âlâmeti olarak para bastırması Manisa'yı bir süre elinde bulundurduğuna işaret eder. Bu durumun Süleyman Çelebi'nin 1409-1410 civarında Rumeli'ye çekilmesinin ardından gerçekleştiği söylenebilir. Ancak onun hâkimiyetinin çok kısa sürdüğü, 1411'den sonra ve 1415'ten önce Saruhan ülkesinin Çelebi Mehmed'in idaresi altına girdiği, böylece Saruhan-

Manisa
Ulucamii

ğulları'nın Manisa kolunun tarihe karıştığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Saruhanoğulları'nın Demirci kolu varlığını bir müddet daha sürdürmüştür. Vakıf kayıtlarında bu yörede Devlet Han oğlu Yâkub Bey'in adına rastlanır (816/1413). Ayrıca yine vakıf kayıtlarında Yûsuf Çelebi, Hayreddin Çelebi, Ali Bey, Budak Paşa oğlu Beğce ve İdris gibi Saruhanoğlu oldukları belirtilen şahıslardan söz edilir. Bunların Demirci ve Menemen bölgesindeki kollara mensup bulunduğu ileri sürülebilir. Çelebi Mehmed, Manisa'da tam hâkimiyet kurduktan sonra burayı bir sancak haline getirip beyliğine Timurtaşoğlu Ali Bey'i getirdi. Ali Bey'in adı Manisa bölgesini de etkileyen Börklüce Mustafa ve onun adamı Torlak Kemal'in isyanı sırasında zikredilir. Torlak Kemal'in yenilgiye uğratılıp Manisa'da idam edildiği tarih 819 (1416) olup bu durum Saruhan bölgesindeki kesin Osmanlı idaresinin tarihini de belirler. Ancak bölgedeki olaylar Cüneyd Bey hadisesiyle birlikte devam etmiştir. Onun 828-829 (1425-1426) yılına kadar süren faaliyetleri sırasında kendisine destek veren bey aileleri arasında Saruhanoğulları da vardır. Bunların Demirci yöresindeki kola mensup olmaları kuvvetle muhtemeldir. Hatta 825'te (1422) Bursa'yı kuşatan II. Murad'ın küçük kardeşi Mustafa'ya destek veren Anadolu beyleri arasında onların da bulunması ihtimali büyüktür. Ancak bütün bu direniş 1426'da Cüneyd Bey'in idamıyla kırıldı ve Saruhan bölgesinde tam olarak Osmanlı düzeni hâkim oldu. Bölgedeki eski bey ailelerinin ve Saruhanlı sipahilerin muhtemelen bu olaylar sebebiyle Rumeli yakasına sürüldüğü bilinmektedir.

Batı Anadolu'nun denizci Türkmen beylikleri arasında yer alan Saruhanoğulları, Manisa yöresinin Türkleşmesinde önemli rol oynamış, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamış, ele geçirdikleri şehir ve kasabaları birer iskân merkezi haline getirmiştir. Tahrir kayıtları, bu bölgede kalabalık sayıda Türkmen grubunun yerleşmiş olduğuna ve beylik topraklarında çok az sayıda hıristiyanın mevcut olduğuna işaret eder. Ayrıca onların idaresi altında Manisa büyük bir gelişme göstererek önemli eserlerle süslenmiştir.

Saruhan Beyliği'nin merkez idaresi ve taşra teşkilâtı diğer Türkmen beyliklerine benzer. Beylik Saruhan Bey zamanında Manisa ve Nif olarak iki ana idarî birime ayrılmış, muhtemelen daha sonraları Demirci tarafı da bir diğer idarî birim olarak ortaya çıkmıştır. Saruhan Bey Manisa'da

ulu bey olarak bulunurken kardeşlerinden Ali Bey Nif'te, Çuga Bey Demirci'de idarecilik yapıyordu. Saruhan hânedanı üyeleri genellikle bey ve çelebi unvanı ile anılıyor. İlk defa şaşaalı unvanla anılan İshak Bey'dir. Yaptırdığı cami kitâbesinde ondan "gazi, mücahid, çelebi, han, sultan" diye bahsedildiği dikkati çeker. Hânedanın bazı üyeleri ise paşa unvanıyla kayıtlarda geçer (Hızır Paşa). Saruhan beylerinin Latin ve Cenevizliler'le ticarî ilişkileri olduğu bilinmektedir. Latinler'le yapılan 1340 tarihli anlaşma bu durumun niteliği bakımından önemlidir. İtalyan tüccarlarının buradan başta buğday olmak üzere hububat yanında sınaî ham madde (şap, afyon, pamuk vb.) ve zeytinyağı, kuru meyve, halı, koyun, at aldıkları, özellikle köle ticaretinin önemli olduğu, buna karşılık tekstil ürünleriyle şarap ve sabun gibi maddeleri sattıkları anlaşılmaktadır. Saruhan tuzlasının ve şapının önemi Osmanlılar döneminde de sürmüştür. Bazı Osmanlı kroniklerinde tuz yasağına uymadıkları gerekçesiyle Saruhanlı yörüklerin I. Murad zamanında Rumeli'ye sürgün edildiğine dair kayıtlara rastlanır. Ayrıca İtalyan devletleriyle yapılan ticaretin bir işareti olarak Manisa Darphanesi'nde Latince yazılı, Anjou hânedanının "gigliati" adı verilen paraları tipinde sikke basılıyordu. Yine iç piyasada geçerli paraları vardı. Bugüne ulaşanlar arasında İshak Bey, İlyas Bey, Orhan Bey, Hızır Şah ve İshak Bey oğlu Saruhan'ın paraları zikredilebilir. Bazı araştırmacılar Saruhan, Karesi ve Osmanlı paralarının aynı tipolojide olmasından hareketle bu üç beyliğin müşterek bir ekonomik ve ticarî başa sahip oldukları fikrini ileri sürmüştür. Saruhan beylerinin ayrıca ilim ve kültür hayatını destekledikleri bilinmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, I. Murad'ın damadı olduğu belirtilen Saruhanoğlu Hızır Şah adına Hasan isimli birinin yazdığı kaside ile Yâkub Bey emriyle yapılan *Bahnâme* tercümesinden söz eder.

BİBLİYOGRAFYA :

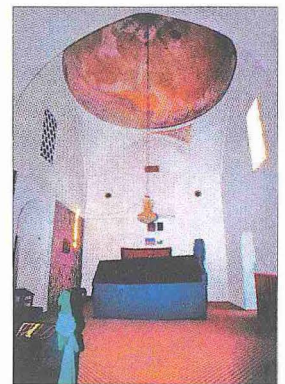
BA, TD, nr. 398, tür.yer.; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 337; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-muştalâhi's-şerîf*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3160, vr. 27^b; a.m.f., *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emşâr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3416, III, vr. 111^a; Enverî, *Düsturnâme*, s. 25, 36-38, 67-68; Yazıcızâde Ali, *Târih-i Âl-i Selçûk*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1391, vr. 292^b-293^a, 464^{a-b}; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), VIII, 16-19; Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 36, 42, 64, 110; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 84-91; M. Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940-46, I-II; a.m.f., "Saruhanogulları", *İA*, X, 239-244; E. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*,

Venice 1983, s. 161; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 17-22; a.m.f., *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul 2001, s. 101-112, 121-132, 133-150; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, İstanbul 1990, s. 173-175, 182, 183; K. Zhukov, "Ottoman, Karasid, and Sarukhanid Coinages and the Problem of Currency Community in Turkish Western Anatolia", *The Ottoman Emirate: 1300-1389* (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, s. 237-243; *Saruhanogulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri* (haz. Mustafa Eravcı - Mustafa Korkmaz), Manisa 1999; Garo Kürkman, "Sarhan b. İshak Mangın", *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, sy. 19, İstanbul 1986, s. 26-28; Mustafa Korkmaz, "Evkaf Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Saruhanoğulları Vakıfları", *Manisa Araştırmaları*, I, Manisa 2001, s. 55-86; Sencer Divitçioğlu, "Saruhanlı Beyliği'nin Kıpçak Kökenli Olma İhtimali (XI-XIV. Yüzyıllar)", *Doğu Batı*, sy. 33, Ankara 2005, s. 287-297.

FERİDUN EMECEN

□ MİMARİ. Kısa ömürlü bir beylik olan ve siyasî hayatı devamlı mücadeleler içinde geçen Saruhanoğulları'nın bu sebeple yoğun bir imar faaliyetinde bulunamadıkları anlaşılmaktadır. Mimari eserlerinin henüz tam bir katalogu yapılmamış olan bu beylikten günümüze az sayıda yapı gelebilmiştir. Bunların en önemlisi, Manisa'nın güneyindeki Sipil dağının (Sipylos) eteklerinde şehre bakan bir yamaç üzerinde yer alan Ulucami Külliyesi'dir. Cami, medrese, türbe, iki çeşme ve hamamdan ibaret külliye Muzafferüddin İshak Çelebi tarafından yaptırılmış, cami 768 (1366), medrese 780 (1378-79) yılında tamamlanmıştır. Türbenin kitâbesinde adı geçen Emet b. Osman'ın diğer birimlerin de mimarı olması muhtemeldir. Cami külliyesinin doğusuna, medrese batısına, İshak Çelebi'nin türbesi cami ile medresenin arasına yerleştirilmiş, bunların avlularını birleştiren kapının güneyi ile minare kaidesinin yanlarına iki çeşme yapılmıştır. Cami doğu-batı doğrultusunda gelişen, dikdörtgen planlı, eşit büyüklükte bir harimle bir avludan meydana gelmektedir (bk. ULUCAMİ).

Muzafferüddin
İshak
Çelebi'nin
Manisa
Ulucami
Külliyesi'nde
türbenin
içindeki
sandukası